

Кизенко Василь Іванович,
провідний науковий співробітник
відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
м. Київ

СХОДОЗНАВЧІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ, ПРЕДМЕТИ І КУРСИ ЗА ВИБОРОМ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті автор зосереджує увагу на дидактичній важливості спеціальних філологічних курсів у процесі формування у здобувачів профільної освіти культурно-мовних і морально-громадянських цінностей (на прикладі Київської гімназії східних мов № 1, яка працює за своїми навчальним планом і програмами, підручниками зі східних мов, які розробляють вчителі гімназії і викладачі вищих закладів освіти та науковці). Культурологічний підхід до освітньої діяльності уможливує досягнення вищого рівня сформування культурологічної компетентності особистості як продукту діалогу культур. Основне призначення варіативного освітнього компонента вбачається не лише у розширенні знань учнів із профільних предметів, а й у всебічному прилученні їх до історії країн Сходу – культури і традицій, уведенні вихованців у своєрідну духовну атмосферу народів цього регіону.

Ключові слова: *профільна освіта; філологічні курси за вибором; Київська гімназія східних мов № 1; культурно-мовні цінності; морально-громадянські цінності.*

За розвитку нинішніх соціально-культурних реалій профорієнтаційна та профільна діяльність педагогічних працівників ще тяжіє до класичної раціональності, а освітня активність здобувачів профільної освіти уже розгортається за законами відкритого інформаційного простору. Як наслідок – не повною мірою задіюється потенціал суб'єктів освітнього процесу у контексті відкритої, живої соціальної активності і спільного творення гуманістичних цінностей. Виявлена суперечність – допоки не буде розв'язаною – гальмуватиме формування в учнів громадянських цінностей і цінностей особистого життя (а не нав'язаного цифровою епохою).

На нашу думку, сконсолідувати зусилля у цьому напрямі може оновлений зміст освіти, варіативна частка якого має низку переваг, адже може оперативніше реагувати на соціально-культурні тенденції, зумовлені векторами розвитку суспільства, індивідуальними потребами та особливостями здобувачів освіти.

У контексті здобуття профільної середньої освіти, за Законом України «Про освіту» [3], профільне навчання передбачає поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти. Навіть попри те, що у цьому Законі не згадується поняття «варіативний компонент змісту профільного навчання», опосередковано окреслено його значення, коли йдеться про викладацьку діяльність, «яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо) [Там само].

Провідною ідеєю національної освіти є створення адаптивного освітнього середовища для становлення особистості. Набуває ваги ціннісний вектор побудови варіативного освітнього компонента, оскільки сучасні здобувачі освіти хочуть знати не лише те, що саме їм треба вивчати, а й навіщо це знати і чи можна обійтися без цих знань. Саме така постановка питання дає змогу досягти в інформаційному суспільстві головної мети освіти – розвитку в учнів соціально-культурних цінностей, які забезпечують можливості самовизначення, самореалізації та самозбереження.

Результати навчання, за Законом України «Про освіту», як «знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів», *мають переростати* у компетентності, що є «динамічною комбінацією знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [Там само]. Однак, не завадить деяка конкретизація, що галузь освіти як науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей є відповідною сукуп-

ністю «соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, самої себе, праці, природи, мистецтва» [1, с. 183]. Тож до завдань профільної орієнтації і профільної освіти зокрема слід віднести надання психолого-педагогічної допомоги учням у прийнятті рішень щодо вибору напрямку і профілю навчання та створення умов для формування готовності до соціального, професійного і культурного самовизначення, адже скільки б ми не говорили про «знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти», без утвердження у закладах загальної середньої освіти нового типу навчання – інноваційного навчання не обійтись.

На відміну від традиційного навчання, яке спрямовується в основному на освоєння і підтримку здобутків цивілізації, інноваційне навчання формує особистість, здатну впроваджувати зміни в існуючу культуру й середовище, успішно розв'язувати проблемні ситуації, що постають і перед окремою людиною, і перед суспільством. Завдяки такому навчанню учні, суб'єкти освітнього процесу, залучаються до активної навчально-пізнавальної діяльності, що відзначається інтенсивною багатосторонньою комунікацією. Інноваційне навчання спонукає школярів до ініціативності, творчого підходу до навчальної діяльності, передбачає самостійне оволодіння знаннями і вміннями, конструювання власного образу світу, формування ключових компетентностей, що значно підвищує ефективність освітнього процесу. Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, результати інноваційного навчання полягають у значно глибшому й усвідомленому розумінні учнями сутності вивченого, сформуванні вмінь самостійно аналізувати й оцінювати інформацію, формулювати висновки, аргументовано обстоювати свої погляди, поважати альтернативну думку, працювати у групі, будувати добропристойні стосунки з її членами [9, с. 57].

На прикладі Київської гімназії східних мов № 1, яка є асоційованою школою ЮНЕСКО, розкриємо провідну роль авторської модернізації і створення навчальних програм курсів за вибором. Утім, спочатку акцентуємо на міжнародній діяльності цього закладу, спрямованій на розгортання освітньої дипломатії. «Гімназія – колективний член Українського руху «Педагоги за мир та взаєморозуміння», товариств дружби «Україна – Китай», «Україна – Японія», «Україна – Індія», «Україна – Іран», «Україна – Туреччина»,

«Україна – Корея», – зазначає директор О. Проскура, – підтримує творчі зв'язки із закладами освіти міст-побратимів Києва. Учні 1–11 класів навчаються за авторськими навчальними програмами однієї зі східних мов (китайської, японської, арабської, перської, гінді, турецької, корейської мов та другої іноземної – англійської мови). Гімназія співпрацює з Посольствами країн Сходу в Україні, вітчизняними й зарубіжними науковими установами, закладами вищої освіти, що сприяє реалізації завдань освіти України ХХІ століття, її інтеграції у міжнародний культурно-освітній простір, забезпечує європейський рівень національної освіти» [11, с. 222].

Гімназійній мовній освіті (філологічним курсам і предметам) відведено чільне місце у структурно-функціональній моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів, яка була оприлюднена як один із вагомих результатів дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня Київської гімназії східних мов № 1 «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» (2012–2019) [8, с. 80].

Із метою впровадження профільного навчання (за філологічним профілем) у гімназії створено програми спеціальних курсів для учнів 10–11-х класів (по 35 навч. год у 10-му і 11-му класах за тижневого навантаження – 1 навч. год), що є варіативною складовою навчального плану гімназії. Зокрема: «Вступ до сходознавства» (англійською мовою), «Лінгвокраїнознавство Китаю», «Китайська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство Ірану», «Японська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство арабських країн» й ін.

Спеціальний курс «Вступ до сходознавства». Метою навчання курсу є вдосконалення вмій і навичок мовленнєвої діяльності (читання, письмо, аудіювання, усне мовлення), що сприяє опануванню англійської мови як засобу міжкультурної комунікації. У змісті спеціального курсу акцентується на поглибленні мовних знань, розвиткові комунікативної і соціокультурної компетентностей школярів на основі культурно-мовних цінностей і реалій життя в Україні та в країнах Сходу. «Педагогічна практика впровадження англійського спецкурсу «Вступ до сходознавства» у Київській гімназії східних мов № 1 для учнів 10-11-х класів засвідчує зростання зацікавленості гімназистів розвитком власної комунікативної компетентності. Водночас формується інтерес до майбутньої професії

дипломата, сходознавця, перекладача, відбувається сприяння інтеграції особистості – знавця англійської мови у систему світової та національної культур, розвиваються навички міжкультурної комунікації особистості носія культурно-мовних цінностей», – зазначає Г. Подгорний, учитель-методист перської мови Київської гімназії східних мов № 1 [10, с. 154].

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Китаю». За мету ставиться ознайомлення учнів із життєвими реаліями Китайської Народної Республіки, що відображають національну культуру країни. Програма курсу містить такі основні розділи: 1. Загальні відомості про Китай. 2. З історії Китаю. 3. Загальні відомості про політичну систему та державний устрій Китайської Народної Республіки. 4. Життя сучасного Китаю. Спеціальний курс спрямований на оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, засвоєних у процесі навчання. Під опануванням китайської мови маємо на увазі формування низки вмій гімназистів, а саме: розуміння китайської мови в різноманітних ситуаціях повсякденного спілкування; формулювання запитань та реагування на них; подання необхідної інформації (в усній і письмовій формах); читання і розуміння автентичних текстів (художні, публіцистичні, газетні, інформаційні); виконання порівняльного аналізу стилів життя китайців та українців.

Спеціальний курс «Китайська мова. Практична граматики». Курс має на меті формування мовної компетентності учнів та підвищення результативності навчання китайської мови учнів і забезпечення їхньої якісної підготовки, що відповідає рівню А2+ опанування іноземної мови («європейський мовний портфель»). До завдань курсу граматики належить навчити учнів утворювати осмислені висловлювання (у китайській мові спостерігається «примат» синтаксису над морфологією, коли відношення слів у реченні зумовлюються їх порядком). Навчання учнів практичної граматики спрямовується на здобуття конкретного результату: піднесення інтелектуального й емоційного розвитку; виявлення творчих здібностей; стимулювання пізнавальної активності; формування потреби в самостійному оволодінні знаннями та здатності до автономного навчання впродовж життя; розвиток здібностей до соціальної взаємодії задля співпраці та спільного розв'язання проблем; мотивування до вивчення китайської мови й культури з одночасним формуванням позитивного ставлення до їх носія – китайського народу; розвиток між-

культурної компетентності; вдосконалення і розвиток інформаційної та комунікативної компетентностей – засобів міжкультурної комунікації, що є умовою успішної соціалізації особистості.

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Ірану». Курс спрямовано на ознайомлення здобувачів освіти з реаліями Ісламської Республіки Іран, що відображають національну культуру країни засобами перської мови. Програмовий матеріал покликаний розвивати в учнів комунікативні здібності через оволодіння різновидами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, засвоєних у процесі навчання. Під час вивчення курсу учні дістають відомості з таких тем: фізична географія Ірану; демографічні й економічні особливості багатолюдних міст країни; визначні місця в Ісламській Республіці Іран; пам'ятки Списку Всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО в Ірані; національні парки і музеї; політичний устрій держави; національні символи, свята і традиції; стиль життя населення; основні факти з історії народів Ірану.

Спеціальний курс «Японська мова. Практична граматики». Курс визначається як складний педагогічний процес, що виходить з позицій граматичних явищ, притаманних японській мові. Граматика японської мови має свої особливості (твердий порядок слів тощо). На етапі профільного навчання розглядаються складніші граматичні явища японської мови, які вводяться ситуативно та в зв'язку з опрацюванням конкретного тексту. Учні, які оволоділи граматичними вміннями і мовними навичками, мають змогу безпосередньо спілкуватися з представниками Японії, адекватно реагувати на висловлювання партнера, застосовувати зображувальні засоби японської мови, письмово фіксувати і передавати інформацію, використовувати інноваційні підходи до опанування японської мови, сприймати естетику японської мови і тексту, послуговуватись японською мовою для творчого самовираження, перекладати з японської мови українською та з української японською у найтипівіших ситуаціях усного спілкування. Вчитель японської мови Київської гімназії східних мов № 1 З. Карпенко зазначає, що «Завдяки тому, що культурологічні компетентності формуються та розвиваються на кожному уроці, досягаються головні цілі навчальної програми – сформувати в учнів знання японського менталітету; вивчити норми поведінки та етики етносу; навчити етнопонаціональних цінностей, порівнювати факти та події, явища політичного, економічного, культурного життя Японії та України» [4, с. 78].

Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство арабських країн». Мета курсу – вдосконалення вмінь і навичок мовленнєвої діяльності учнів (читання, письмо, аудіювання, усне мовлення). До уваги береться опанування арабської мови як засобу спілкування, передусім з її носіями. Програма курсу передбачає навчання учнів вести бесіду на різноманітні теми (культура, суспільно-політичні події, апорт), готувати усні й письмові повідомлення, розуміти нескладні доповіді арабською мовою та організувати презентації у Power Point. Певна річ, гімназисти долучаються до читання та аудіювання країнознавчих текстів, виконання граматичних і лексичних вправ. Рівнобіжно вживаються заходи до налагодження самостійної роботи учнів із використанням комп'ютерних програм і ресурсів мережі Інтернет. Уведення лінгвокраїнознавчого курсу до навчального плану гімназії дає змогу розвивати здібності учнів до оперування засобами арабської мови задля ефективного спілкування в діалозі культур між Україною та країнами арабського світу. У змісті програми курсу акцентується на поглибленні мовних знань учнів, розвиткові культурно-мовних цінностей та формуванні соціокультурних навичок старшокласників з огляду на реалії життя в Україні й арабських країнах [5; 6].

У змісті навчальних курсів історії Сходу (складова всесвітньої історії), зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва, музики, хореографії відображено розвиток матеріальних і духовних цінностей східних суспільств. Варто зауважити, що гімназисти навчаються сприймати багатожанрові музичні твори різних історичних епох і народів за первинності національного. Через засвоєння мелодійного малюнку слів і речень цей предмет став на допомогу дітям у вивченні східних мов. Для виховання в здобувачів освіти почуття красивого їх ознайомлюють на уроках хореографії з автентичними танцями українців і східних народів. Віддаємо належне авторській програмі з образотворчого мистецтва, яку розробили педагоги гімназії. Навчаючись за цією програмою, учні оволодівають знаннями з історії живопису, графіки, скульптури, з'ясовують їх роль у житті людей. Водночас гімназисти дізнаються відомості про образотворчу культуру країн Сходу, а також про українські національні образотворчі традиції. У гімназії широко застосовуються нові інформаційні технології навчання, проводиться пошукова і навчально-дослідницька діяльність, учні виконують самостійні роботи за індивідуальними навчальними планами. Підкреслимо рацію долучення гімназистів до роботи з різними джерелами знань, у тому числі східними, спілкування з іноземними фахівцями, працівниками посольств країн Сходу в Україні [7].

Заступник директора з навчально-виховної роботи Київської гімназії східних мов № 1 В. Довгань зазначила, що «формування майбутнього громадянина передбачає не тільки розвиток його розумових здібностей, але й засвоєння системи загальнолюдських, в умовах нашої держави національних цінностей і понять, що містяться основі його культури. Наполягаємо, що питання про впровадження цих цінностей в освітній процес набуває важливого соціального значення. Можливо, у перспективі доречно ввести спецкурс «Національне виховання». Порушення цього питання на національному рівні має стати пріоритетом, адже вимога часу – формувати майбутні покоління, які б дбали про своє коріння, уміли зберігати історико-педагогічний досвід свого народу й поширювати традиції Сходу, пов'язуючи їх з національними [2, с. 105–106].

Отже, у процесі засвоєння спеціальних курсів здобувачі освіти долучаються до загальнокультурного світу цінностей. У них формуються навички використання вербальних культурологічних знань у ситуаціях іншомовного спілкування. Культурологічний підхід до освітньої діяльності уможливує досягнення вищого рівня формування культурологічної компетентності особистості як продукту діалогу культур. Київська гімназія східних мов № 1 працює за своїми навчальним планом і програмами, підручниками зі східних мов, які розробляють вчителі гімназії і викладачі вищих закладів освіти та науковці. Оскільки гімназія є спеціалізованим навчальним закладом із вивчення східних мов, то основне призначення варіативного (шкільного) освітнього компонента вбачають тут не лише у розширенні знань учнів із профільних предметів, а й у всебічному прилученні їх до історії країн Сходу – культури і традицій, уведенні вихованців у своєрідну духовну атмосферу народів цього регіону. Діяльність педагогів органічно поєднується з використанням можливостей варіативного (шкільного) освітнього компонента для поглиблення знань учнів про історію і культуру народу України.

У процесі входження учнів у полікультурне освітнє середовище і безпосередніх комунікації з носіями мов Сходу накопичується соціальний досвід, що веде до адекватного розуміння «національних цінностей».

Список використаних джерел

1. Васьківська Г. О. *Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика* : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 512 с.

2. Довгань В. Національні цінності в діалозі української та східних культур: освітні виміри, особливості формування особистості XXI століття. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 102–106.

3. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

4. Карпенко З. Мотиваційний розвиток мовних компетентностей здобувачів освіти у процесі вивчення японської мови та культури Японії. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 75–79.

5. Кизенко В. Варіативний компонент змісту освіти старшої школи як важливий складник системи неперервної професійної освіти. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. Г. О. Васьківської]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова 2016. С. 58–64.

6. Кизенко В., Савченко М. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей учнів. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. № 5–6. С. 56–60.

7. Кизенко В. І., Мальований Ю. І., Соф'янець Е. М. Шкільний освітній компонент: сутність, функції, реалізація. Донецьк : КІПІС, 1999. 72 с.

8. Кизенко В. І., Савченко М. П., Новицька Н. І. Феномен культурно-мовних та морально-громадянських цінностей у контексті гімназійного експерименту. *Advances of science: Proceedings of articles the international scientific conference. Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 23 August 2019* [Electronic resource] / Ed. prof. L. N. Katjuhin, I. A. Salov, I. S. Danilova, N. S. Burina. Czech Republic, Karlovy Vary : Skleněný Můstek – Ukraine, Kyiv : MCNIP, 2019. С. 77–87.

9. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).

10. Подгорний Г. Англomовний спецкурс «Вступ до сходознавства» у педагогічній системі розвитку культурно-мовних цінностей учнів гімназії. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 149–155.

11. Проскура О. Освітня дипломатія: визнання інноваційності педагогічної системи для освіти України XXI століття. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матер. Першої міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Київ, 18 квіт. 2019 р. / Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. С. 222–225.